

Reflexe oper *Tannhäuser* a *Mistři pěvci norimberští* Richarda Wagnera v devadesátých letech 19. století v českém dobovém tisku

Jan Pospíšil

Hudba Richarda Wagnera se začala do Prahy dostávat v průběhu čtyřicátých let. Prvním kontaktem bylo v roce 1843 zaslání partitury opery *Bludný Holanďan* do Prahy. Noty poslal samotný Wagner na žádost ředitele Stavovského divadla Johanna Augusta Stögera. Partituru studoval František Škroup, aby mohl operu provést v Praze. Ze stejného důvodu se v roce 1849 Škroup spolu s novým ředitelem divadla Johannem Hoffmannem vypravil do Drážďan na představení *Tannhäusera*, po kterém usoudili, že by operu pražský soubor nezvládl nastudovat.¹ Během následujících let se odehrálo několik koncertů, které obsahovaly části Wagnerových oper.² První koncert Wagnerovy hudby, který se konal na podporu chudých techniků, proběhl 19. prosince 1847 a zazněla na něm ouvertura k opeře *Rienzi*. Od sezony 1853 se každý rok hrála aspoň část z Wagnerových oper.³ Ve dnech 8. února, 5. a 9. listopadu roku 1863 Wagner v Praze na Žofíně dirigoval koncerty složené z částí svých děl. Koncerty organizoval medik Heinrich Porges a hudební kritik a publicista Franz Gerstenkorn. Český tisk považoval koncerty za velkolepý úspěch.

K prvnímu úplnému provedení Wagnerovy opery došlo 25. listopadu 1854 ve Stavovském divadle, když *Tannhäusera* nastudoval dirigent František Škroup s režisérem Carlem Wilhelmem Fischerem (z obsazení: *Tannhäuser* – Josef Reichel, *Walther* – Jan Ludevít Lukeš). K úspěchu opery pomohli velkou měrou studenti pražské konzervatoře, bez jejichž pomoci by se opera nedala provést. Na provedení byla kladně hodnocena bohatá výprava a velmi dobrá hudební příprava.⁴ Celkově během šesti sezon došlo k padesáti reprízám.

¹ Miroslav K. Černý, „Ohlas díla Richarda Wagnera v české hudební kritice let 1847–1883,“ *Hudební věda* 22, č. 3 (1985): 216–235.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Jitka Ludvová, *Až k bořkému konci: pražské německé divadlo 1845–1945* (Praha: Academia, 2012), 138.

V rychlém sledu následovaly premiéry dalších tří oper. Jako první byl uveden dne 23. února 1856 *Lohengrin*, ve kterém se hlavních rolí ujali J. Reichel jako Lohengrin a Marie Louise Dustmann-Meyer coby Elsa. Operu nastudoval František Škroup, který pro Stavovské divadlo připravil také premiéru opery *Bludný Holanďan*, která byla uvedena 7. září 1856. Následující opera *Rienzi* měla premiéru 24. října 1859, kdy divadlo vedl ředitel Franz Thomé, dirigoval ji Wilhelm Jahn a v hlavní roli Rienziho se představil Eduard Bachmann.

Další premiérou Wagnerovy opery ve Stavovském divadle se stali až *Mistři pěvci norimberští*, kterou při premiéře 26. dubna 1871 vedl dirigent Ludwig Slansky.⁵ Hlavních rolí se při premiéře zhostili Čeněk Vecko coby Walther Stolzing a Vojtěch Šebesta jako Hans Sachs. Premiéru kladně hodnotil Otakar Hostinský ve své knize *Bedřich Smetana a jeho boj o moderní českou hudbu*: „Samo sebou se rozumí, že roku následujícího uvítal jsem první provedení ‚Meistersingrů‘ na německém divadle pražském (26. IV. 71.) v našem českém listě odborném hlavně proto, že očekával jsem od něho vydatné poučení obecnstva našeho nejen o Wagnerovi samotném, ale i o poměru Smetanově k němu. Na to pak pohnul mne Procházka, abych pro Hudební Listy napsal stručný životopis Wagnerův, poněvadž o věci té nebylo tehdy možno dočísti se něčeho po česku. Učinil jsem to, a v posledních měsících 1871 vycházel onen životopisný nástin ‚Richard Wagner‘, jenž pak vydán byl v nevelkém počtu exemplářů také o sobě.“⁶

Poté následovalo téměř patnáct let, během kterých se žádné další premiéry Wagnerových oper v Praze nekonaly.

Wagnerova hudba ve Stavovském divadle během působení ředitele Angela Neumanna

Angelo Neumann začal své působení ve Stavovském divadle v srpnu 1885. První Wagnerovou operou hranou během jeho působení byli *Mistři pěvci norimberští*. Provedení opery se uskutečnilo 25. října 1885 a dirigoval jej Gustav Mahler. V prosinci 1885 Mahler dirigoval ve Stavovském divadle představení *Zlata Rýna* a *Valkýry*. Dne 30. dubna 1886 proběhla premiéra *Tristana a Isoldy* pod vedením Ludwiga Slanského. *Siegfrieda* a *Soumrak bohů* vedl v lednu 1887 Carl Muck, který o měsíc později dirigoval i kompletní provedení tetralogie. Premiéra *Prstenu Nibelungova* se těšila velkému ohlasu: „Pražské provedení tetralogie v únoru 1887 ještě ve stíněných podmínkách Stavovského divadla se stalo senzací. Inzeráty

⁵ Pavel Petránek, *Richard Wagner a česká kultura* (Praha: Národní divadlo, 2005), 9.

⁶ Otakar Hostinský, *Bedřich Smetana a jeho boj o moderní českou hudbu* (Praha: Nákladem Jana Laich-tera, 1901), 177.

v novinách vždy znovu oznamovaly, že se hraje v bayreuthské výpravě od německých dodavatelů a že Neumann postupuje podle Wagnerova vzoru.⁷

Neumann se v Praze zasloužil o výstavbu Nového německého divadla, kterého se také ujal jako ředitel. K otevření došlo 5. ledna 1888 operou *Mistři pěvci norimberští*. O měsíc později se v Novém německém divadle hrál celý *Prsten Nibelungův* pod vedením Carla Mucka. Tetralogie opět ohromně zapůsobila a diváci byli nadšení. Jediným nedostatkem byly opotřebované dekorace, ale jejich nedokonalosti vyrovnala povedená světelná kouzla a pyrotechnika.

Celkově se za Neumannova působení ve Stavovském a poté Novém německém divadle hrály Wagnerovy opery více než 600krát, což je nejvíc ze všech autorů. Na druhém místě byly Verdiho opery s 280 provedeními a Mozartových 200 představení.

Tannhäuser v Národním divadle

Dobová periodika vyvíjela na premiéru a její úspěšné provedení velký tlak, například tvrzením, že „všady, kdekoli se *Tannhäuser* dával, měl úspěch neobyčejný i možná se oddat naději, že v Národním divadle bude se těšiti téměř všestrannému výsledku jako Wagnerův *Lohengrin*“.⁸

Národní listy v recenzi na premiéru, která proběhla 28. ledna 1891, oceňovaly především „[...] znamenitou dramatickou sílu Wagnerovu, jeho mistrné líčení situace, výtečně postižení naladění, účinnou charakteristiku, spojnost hudby a žhavé, zářící jeho barvy“.⁹ Za jediný negativní bod premiéry bylo považováno libreto, konkrétně „[...] některé choulostivé a jiné příliš rozprášené, neb nedosti vhodně umístěné sceny [...]“.¹⁰

Provedení ve srovnání s předešlými Wagnerovými operami v Národním divadle vycházelo v *Národních listech* jako dílo srovnatelné kvality s *Lohengrinem*.¹¹ *Bludný Holanďan*, hraný v Novém německém divadle, byl podle autorů *Národních listů* kvalitnější: „Osobně dáváme přednost ‚Holanďanu‘ před ‚Tannhäuserem‘, ač jest tento zvláště pro širší obecenstvo zpěvohrou účinnější, leč není pochybnosti, že obohacen repertoire ‚Tannhäuserem‘ o dílo znamenité ceny, a sice ve provedení důstojném, vši chvály hodném.“¹²

Recenze poukazovala na to, že „Národní divadlo podalo představením ‚Tannhäusera‘ skvělý důkaz umělecké a technické své vyspělosti.“ V každé stránce představení byla patrná „[...] opravdová, zjevná péče, tolik skutečné piety k du-

⁷ Ludvová, *Až k božímu konci*, 141.

⁸ „Dramatické umění“, *Národní listy* 31, č. 23 (1891): 3.

⁹ Ibid.

¹⁰ „Hudba“, *Národní listy* 31, č. 30 (1891): 5.

¹¹ *Lohengrin* měl premiéru v Národním divadle 12. ledna 1885.

¹² „Hudba“, 5.

chu práce a porozumění požadavkům jejím.¹³ *Tannhäuser* velmi důstojně zahájil operní sezónu 1891 v Národním divadle. Diváci, stejně jako kritici, byli nadšení. Toto nadšení popsal František Hejda v posledním odstavci první části recenze: „Ohromné účastenství a nadšené projevy souhlasu a uznání se strany obecnstva výmluvným byly dokladem pravdy, že co krásné jest, vždy a všady vděčného místa nalézá.“¹⁴

Mistři pěvci norimberští v Národním divadle

Premiéra *Mistrů pěvců norimberských* v Národním divadle se uskutečnila 7. února 1894. Na premiéru přišlo velké množství lidí, a i přes to, že trvala přes čtyři hodiny, nezačala diváky nudit a unavovat. O tom svědčí bouřlivý potlesk a vyvolávání jmen herců i dirigenta Čecha, které následovalo po každém jednání, a dokonce i v průběhu 3. jednání.¹⁵ Mezi hlavní klady opery patřily výkony Bohumila Benoniho, Viléma Heše, Vladislava Florjanského, Anny Veselé a hra orchestru, která byla „duší celého vystoupení“. Naopak výtka ze strany Národních listů směřovala k překladu, konkrétně k chybějícímu úvodnímu textu v tištěném libretu, ve kterém by byla představena a vysvětlena historie pěveckých mistrů.

Celkově psal dobový tisk o premiéře jako o dokonalé, což považoval za vítězství, protože se jednalo o dílo, které ovlivnilo celou generaci umělců, a o jedno z Wagnerových přelomových děl. Wagner v této opeře „[...] potřel všechny skeptiky a puritány minulosti a dokázal osvětit cestu do budoucnosti generaci přítomné.“¹⁶ Provedení opery bylo velice technicky náročné a zvláštní vděk zaslouhoval dirigent Adolf Čech, který se velkou měrou zasloužil o úspěch opery, stejně jako překladatel Novotný a režisér Hynek.¹⁷

Lohengrin v Národním divadle v Praze a v Brně

Lohengrin, na rozdíl od *Mistrů pěvců norimberských* a *Tannhäusera*, neměl premiéru v Národním divadle v devadesátých letech, ale už 12. ledna 1885. I přes to, že se hrál v průběhu celých devadesátých let, dobový tisk se mu věnoval jen ve velmi omezené míře a většinou informoval o tom, že se *Lohengrin* hrál, nebo informoval o změnách v obsazení.

Jediná premiéra, které se *Lohengrinovi* v devadesátých letech 19. století dostalo, byla dne 24. března 1895 v českém Národním divadle v Brně. „Proti jeho (*Lohengrinově*) uvedení na naše jeviště [...] ozývali se mnozí hlasové. Mnozí

¹³ „Národní divadlo v Praze,“ *Dalibor* 13, č. 8 (1891): 59.

¹⁴ *Ibid.*, 58.

¹⁵ „Národní divadlo v Praze,“ *Dalibor* 16, č. 13 (1894): 94

¹⁶ „Národní divadlo v Praze,“ *Dalibor* 16, 115.

¹⁷ „Národní divadlo v Praze,“ *Dalibor* 16, 94.

nesouhlasili s provedením jeho z té příčiny, poněvadž mysli, že síly našeho divadla [...] neučiní zadost požadavkům díla.“¹⁸ Je ovšem pravděpodobné, že toto odůvodnění byla pouze záminka a skutečný důvod byl spíše nacionálního rázu. *Lohengrin* byl ale proveden s velkou péčí, což dokázalo, že brněnské divadlo bylo schopné provést i takto rozsáhlá a složitá díla. I přes to byla ale redakce Dalibora proti uvedení dalších velkých zahraničních oper v Brně, protože úkolem tohoto divadla bylo hrát české opery. Brněnská premiéra měla mnoho nedostatků, většinou spojených se zázemím a velikostí divadla. „Provedení bylo slušné, ovšem zase na naše poměry, slabé rozhodně v části sborové a nedostatečné ve výpravě.“¹⁹

Problematika bojů o Wagnera v recenzích jeho oper v Národním divadle v devadesátých letech 19. století

Boje o Wagnera, které propukly v českých zemích na konci šedesátých let devatenáctého století, se dotkly i největších českých skladatelů, zejména Bedřicha Smetany, který se stal středobodem těchto sporů. Po premiéře jeho opery *Dalibor* ji tehdejší antiwagneriáni, v čele s Františkem Pivodou, označili za napodobeninu tvorby Richarda Wagnera a Smetanu prohlásili za Wagnerova nohsleda, který svým wagnerianismem škodí české hudbě.²⁰ Bedřich Smetana svou operu bránil a jako odpověď Pivodovi napsal: „Žvatláte něco o wagnerianismu, aniž víte, co to je [...] Předložím Vám svého Dalibora, abyste se očitě přesvědčil, jak jste si nehorázně na duchu ublížil výrokem, že tj. wagnerianismus.“²¹ Kritika se přiklonila spíše k názoru Františka Pivody a Smetanovi zazlívala, že se snaží germanizovat českou operní torbu. Tato fakta se podepsala na tom, že opera byla neúspěšná a hrála se ve své původní podobě jen šestkrát.

České recenze Wagnerových oper v devadesátých letech devatenáctého století už nereflktují zmíněné boje, naopak jsou psané v duchu oslavy Wagnera a jeho skladatelských schopností, bez ohledu na jeho německou národnost. Jediné poznámky komentující dřívější spory kvůli Wagnerovi se objevují v recenzi na *Tannhäusera* jak v *Národních listech*, tak i v *Daliboru*. Na konci recenze v části věnující se překladu František Hejda poznamenal, že „před lety kdy ještě pan Pivoda & Cons. upalovali na hranici svého ‚morálního opovržení‘ Wagnera jako arcikacíře a Smetanu jako jeho vyznavače, pronešena byla i duchaplná myšlenka, že by Wagnerova díla na českém jevišti již pro svou dikci tlumočiti se nedala.“²²

¹⁸ „České Národní divadlo v Brně,“ *Dalibor* 17, č. 17 a 18 (1895): 127.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Mirko Očadlík, *Tvůrce české národní opery Bedřich Smetana* (Praha: Práce, 1949), 45.

²¹ „Veřejná hovorba,“ *Národní listy* 10, č. 66, 3.

²² „Národní divadlo v Praze,“ *Dalibor* 13, 75.

Zatímco *Dalibor* použil ofenzivnější argumentaci, *Národní listy* se snažily o objektivnější zhodnocení a popsání situace ohledně Wagnera v českých zemích: „Wagner odešel, zůstalo jeho dílo. Přestaly malicherné hádky, počala se provozovat věc a ne její původce. Seznáno, co bylo pravdivo a spravedlivě na všech těch odpůrci i zbožňovateli Wagnerovými přeháněných zprávách [...]“.²³

Fakt, že se tyto poznámky vyskytují pouze v textech o *Tannhäuserovi*, je pravděpodobně dán tím, že to byla první premiéra v devadesátých letech, a tudíž byla nejbližší zmiňovaným sporům o Wagnera.

Vyhodnocení recepce oper

Obě zmíněná periodika poskytla svým čtenářům recenze premiér oper *Tannhäuser* a *Mistři pěvci norimberští* v Národním divadle. Texty na obě díla byly pochvalné a zejména recenze na *Mistry pěvce norimberské* neobsahovaly zmínky o bojích o Wagnera, které probíhaly v sedmdesátých a osmdesátých letech v české společnosti. Boje o Wagnera sice skončily, ale napětí mezi Čechy a Němci stále přetrvávalo, o čemž svědčí i fakt, že premiéry v Národním divadle vůbec nereflektuje německý pražský tisk, konkrétně *Prager Tagblatt*.

V devadesátých letech 19. století byly u většiny odborné veřejnosti i obecnstva opery Richarda Wagnera hodnoceny kladně a při tomto hodnocení nehrála roli jeho německá národnost i přes to, že devadesátá léta byla brána jako vrchol společensko-politického napětí mezi Čechy a Němci na českém území.

The Reception of Richard Wagner's Operas *Tannhäuser* and *The Mastersingers of Nuremberg* in the Czech Lands

Abstract

This paper introduces readers to the political and social situation in the Czech lands of the 1890s. While Moravia solved the Czech-German problem in 1905 with the Moravian pact (Moravský pakt), Bohemia was unable to resolve the conflict between Czechs and Germans until the First World War.

Richard Wagner's music started to appear in the Czech lands in the middle of the 19th century. The first example originated in 1843, when František Škroup obtained the score of the opera *Bludný Holanďan* (*The Flying Dutchman*). From 1853 Wagner's music was regularly played in the Czech lands.

The premieres of operas in the Czech lands emerged in two waves. The first came in the 1850s, and the second during the 1880s thanks to Angelo Neumann,

²³ „Hudba,“ 5.

director of the Estates Theatre. Czechs were interested in these operas even though they were performed in German and in German theatres.

From research work into the Czech newspapers *Dalibor* and *Národní listy* (*National Papers*), it was found that the premieres of *Tannhäuser* and *Mistři pěvci norimberští* (*The Mastersingers of Nuremberg*) in the National Theatre enjoyed a degree of success. The performance of the technicians and artists was precise. Both newspapers agreed that the main causes of the success were the conductor of both operas Adolf Čech and the director František Hynek.

Reflexe oper *Tannhäuser* a *Mistři pěvci norimberští* Richarda Wagnera v českých zemích

Abstrakt

Článek ve své první části seznamuje čtenáře s politicko-společenskou situací v českých zemích. Zatímco Morava se dokázala s česko-německou problematikou vypořádat v roce 1905 Moravským paktem, v Čechách do první světové války k žádné dohodě nedošlo a spory mezi Čechy a Němci eskalovaly.

Hudba Richarda Wagnera začala do českých zemí pronikat v polovině 19. století. První stopa se objevila už v roce 1843, kdy František Škroup získal partituru k Wagnerově opeře *Bludný Holanďan*. Od roku 1853 docházelo k pravidelnému provádění Wagnerovy hudby v Čechách. Premiéry samotných oper probíhaly v Praze ve dvou vlnách. První probíhala v padesátých letech devatenáctého století a druhá, zásluhou ředitele Stavovského divadla Angela Neumanna, v osmdesátých letech devatenáctého století. Opery se těšily velkému zájmu, a i přes to, že se hrály německy v německém divadle, navštěvovalo je velké množství českých obyvatel Prahy.

Na základě bádání v časopisech *Dalibor* a *Národní listy* bylo zjištěno, že premiéra *Tannhäusera* a *Mistrů pěvců norimberských* v Národním divadle byla úspěšná, provedení ze strany techniky i umělců bylo zdařilé a pečlivé. Obě periodika se shodla na tom, že hlavní roli v úspěchu oper sehrál dirigent obou představení Adolf Čech a režisér František Hynek.

Keywords

Richard Wagner; National Theatre; *Lohengrin*; *Tannhäuser*; *The Mastersingers of Nuremberg*; Angelo Neumann

Klíčová slova

Richard Wagner; Národní divadlo; *Lohengrin*; *Tannhäuser*; *Mistři pěvci norimberští*; Angelo Neumann

Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2021_013).

Jan Pospíšil
jan.pospisil04@upol.cz